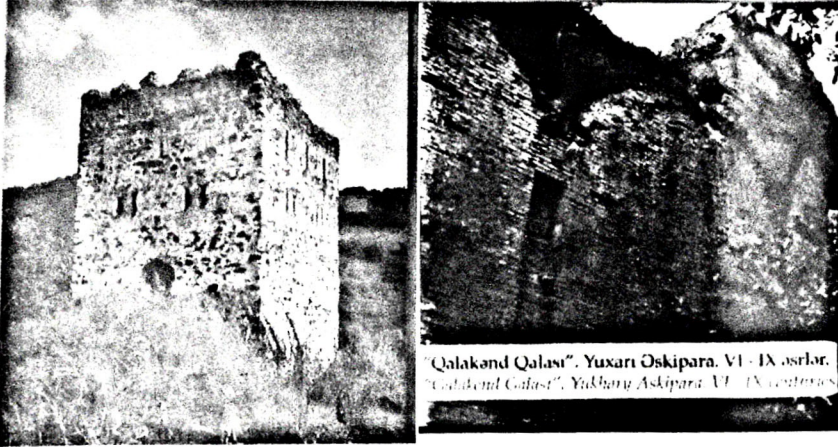

Qazax rayonunun erməni vandalizminə məruz qalmış tarixi abidələri

"Qalakənd Qalası". Yuxarı Əskipara. VI - IX əsrlər.
"Qalakənd Qalası". Yuxarı Əskipara. VI - IX əsrlər.

8 iyun tarixi Qazax rayonunun Yuxarı Əskipara kəndinin işğalı günüdür. 1992-ci ildən ermənilər tərəfindən zəbt edilən kəndin işğalından bu gün 28 il ötür. Dörd tərəfi dağlarla əhatə olunan, meşəliklə örtülən, çoxlu mineral bulaqları olan kənd ada şəklində Ermənistan ərazisində yerləşmişdir. Aşağı Əskiparadan Erməni Əskiparası (və ya Sarxan) vasitəsilə ayrılır. Kənd ərazisində çoxlu tarixi abidələr var.

"Avey" Dövlət Tarix-Mədəniyyət qoruğunun "Yuxarı Əskipara" filialı ərazisində Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2 avqust 2001-ci il tarixli 132 nömrəli Qərarı ilə dövlət qeydiyyatına götürülmüş 14 abidə var ki, bu gün həmin abidələr və yerləşdiyi filial düşmənlərdən tərkibindədir. Qoruğun "Yuxarı Əskipara" filialı 2783 hektar ərazisi olmaqla bütöv kəndi əhatə edir. Çox təəssüf ki, qoruğun "Yuxarı Əskipara" filialının ərazisinə daxil olan çox sayda tarixi abidələrimiz erməni vandalizminin qurbanına çevrilib. Qazax rayonunun Yuxarı Əskipara (08.06.1992) və Aşağı Əskipara (14.06.1992) kəndləri Ermənistan Silahlı Qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir.

Yuxarı Əskipara kəndi dağıtılıb, yəni ərazidədir. Keçmiş adı Əskiparadır. Ondan yaranan yeni məntəqə Aşağı Əskipara, əvvəlki kənd isə Yuxarı Əskipara adlandırılmışdır. Azərbaycan dilindəki "əski" (köhnə, qədim) və "para" (yer, kənd, hissə) sözlərindən ibarət olub, "köhnə, qədim kənd" mənasındadır. Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuş kəndin bütün tarixi mədəniyyət abidələri dağıdılaraq, məhv edilmişdir. Təkcə Yuxarı Əskipara kəndində V-VII əsrlərə aid Alban məbədi, XII əsrə aid yeraltı su kəməri, XII əsrdə inşa edilən Qüllə, Türbə, Qatır körpüsü, Kazım körpüsü, Qulucanlı körpüsü, Koroğlu qülləsi və qədim hamam qalıqları, XIV əsrdə salınan yeraltı yol, XVI əsrdə inşa edilən Şəhərgah qalası və s. yerlə yeksan edilib. 1949-50-ci illərdə qədim abidələri öyrənmək üçün təşkil edilmiş xüsusi elmi heyət bu ərazilərdə V-VI əsrlərə aid edilən şəhərcik qalıqları aşkar etmişdir. Daş Salahlı kəndindəki Şiş qayanın ətrafındakı Xalxal şəhərinin bir hissəsi də Şəhərgah adı ilə Yuxarı Əskipara kəndində qeydiyyata alınmışdır. Tədqiqatlar zamanı məlum olmuşdur ki, Yuxarı Əskipara kəndindəki evlərin, tikililərin bir çoxu qədim yaşayış məskənlərinin üzərində tikilmişdir. Burada tarixi tam belli olmayan qədim dövrləri əhatə edən böyük şəhərgah olmuşdur. Karvan yolu bu ərazidən keçmişdir. Şəhər qalanın iç üzündən Albanlara məxsus əlifba və bezəklərlə olan qəbir daşları, həmçinin tikililərdən düşmüş daşların qalıqları varmış. Çox təəssüf ki, qonşu ermənilər müxtəlif bəhanələrlə həmin daşları da, şəhər yerindən çıxan antik əşyaları da ələ keçirib aparmışlar.

Yuxarı Əskipara və Aşağı Əs-

kənd kəndlərində kəndində dövlət qeydiyyatına götürülmüş 14, qeydiyyata alınmamış onlarla abidəmiz var ki, hal-hazırda işğal altındadır və bu abidələrin vəziyyətdən məlumatımız yoxdur.

İşğal altında qeydiyyata götürülmüş abidələrimiz bunlardır:
Məbəd: İntervar № si 281. Ölkə əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir. Qazax rayonunun Əskipara kəndində V-VIII əsrlərdə tikilmişdir. Qafqaz Albanıyasının mədəni irsinə aid olan məbəd qırmızı tuf daşdan dördkənd planda inşa edilib və möhtəşəm görünüşə malikdir. Məbədin divarlarının bir neçə yerində böyük alban xa?? həkk olunub ki, bu da məbədin albanlara məxsusluğunu sübut edir. Bu məbəd meşədə, əlçatmaz dağlıq yerdə yerləşmişdir. Kompleks təqribən 2,5 hektar ərazini tutur və divarlarla əhatələnmişdir. Yüksək mövqedə yerləşmiş əsas tikililərin kompleksin qalan hissəsindən dıvarla ayrılmışdır. Bu, özünəməxsus içqala, iqamətgahdır. Kompleksin divarları və qüllələri iri çay daşlarından ucaldılmışdır, bəzi hissələri kifayət dərəcədə yaxşı mühafizə edilmişdir. Güman edilir ki, içqalalı kompleks Alban dövlətinin başçıları olmuş böyük Mihrani hökmdarlarının iqamətgahı idi. Albaniya hökmdarlarının işğal etmişdir. Güman edilir ki, içqalalı kompleks Alban dövlətinin başçıları olmuş böyük Mihrani hökmdarlarının iqamətgahı idi. Albaniya hökmdarlarının işğal etmişdir.

Yüksək mövqedə yerləşmiş əsas tikililərin kompleksin qalan hissəsindən dıvarla ayrılmışdır. Bu, özünəməxsus içqala, iqamətgahdır. Kompleksin divarları və qüllələri iri çay daşlarından ucaldılmışdır, bəzi hissələri kifayət dərəcədə yaxşı mühafizə edilmişdir. Güman edilir ki, içqalalı kompleks Alban dövlətinin başçıları olmuş böyük Mihrani hökmdarlarının iqamətgahı idi. Albaniya hökmdarlarının işğal etmişdir. Güman edilir ki, içqalalı kompleks Alban dövlətinin başçıları olmuş böyük Mihrani hökmdarlarının iqamətgahı idi. Albaniya hökmdarlarının işğal etmişdir.

Yeraltı yol . İntervar № si 1278. XIV əsrə aiddir. Yerli əhəmiyyətli, arxeoloji abidədir. Qazax rayonunun Yuxarı Əskipara kəndində olubdur. XVII əsrə aid edilən Qüllənin döşəməsindən başlayıbdır, amma hansı istiqamətə getdiyi məlum olmayıbdır. Hal-hazırda abidə ermənilərin işğalı altındadır.

Yeraltı su kəməri . İntervar № si 1279. XII əsrə aiddir. Yerli əhəmiyyətli, arxeoloji abidədir. Qazax rayonunun Yuxarı Əskipara kəndində Keçi damı deyilən dağın zirvəsində yerləşib. Diametri 3 metr, derinliyi də

3 metr olan quyu-anbardan ibarət olub. Çıxışı və girişi məlum olmayan anbarın divarları çiy kərpiclə hörülüb. Quyunun dibində hər zaman içməli soyuq su olubdur. Nə qəder su götürülsə də öz səviyyəsini itirməyibdir. Hal-hazırda abidə ermənilərin işğalı altındadır.

Qüllə. İntervar № si 4518. XVII əsrə aid edilir. Yerli əhəmiyyətli, memarlıq abidəsidir. Adına Əskipara qalası da deyirlər, Dördkənd qala da. Coğaz çayının sahilində ucaldılmış bu

çoxmərtəbəli qala gözətçixana olub. Düşünüblü qoyulmuş pəncərələr, müşahidə delikləri, xəbərdar edici tonqal yerləri bunu bir daha təsdiq edir. Planda qala kvadrat şəklindədir. Onun hər bir tərəfinin uzunluğu 8 m. təşkil edir. Qala çaydaşından çox səlhiqə ilə hörülüb. Bişmiş qırmızı kərpicdən kəmərxışıqları var. Mərtəbə arası bağları ağacdan imiş. Heyatında köməkçi binalar olub. Memarlıq və mühəndislik baxımından tikili bölgəyə məxsus inşaat üslubunda ucaldılmışdır. Hal-hazırda abidə ermənilərin işğalı altındadır. Buna oxşar, eyni üslubda tikilmiş gözətçi bürcü Ağstafa rayonunun ərazisində, Azərbaycanın Gürcüstan ilə dövlət sərhədində yerləşir. Bu qala Azərbaycanın orta əsr müdafiə tikillərinin nadir və önəmli nümayəndəsidir.

Qatır körpüsü. İntervar № si 4519. XII-XIII əsr. Yerli əhəmiyyətli, memarlıq abidəsidir. Əskipara çayının üzərindən atılaraq Yuxarı Əskipara kəndi yaxınlığında tikilmişdir. Körpünün uzunluğu 7,3 m, mərkəzi hissəsinin eni 2,7 m ümumi hündürlüyü isə tağ yerindən su səthinə qədər 5,8 m təşkil edir. Körpü bir tağlı olaraq qaya daşlarından inşa olunmuşdur. Aşırımın ümumi görkəmi yarımçevrə şəkillidir. Onun keçid hissəsinin üst örtüyü torpaqdan olub. Hal-hazırda abidə ermənilərin işğalı altındadır.

Qızıl Hacılı körpüsü. İntervar № si 4520. Yerli əhəmiyyətli, memarlıq abidəsidir.

Kazım körpüsü. İntervar № si 4521. Yerli əhəmiyyətli, memarlıq abidəsidir. Əskipara çayının qolu üzərindən atılaraq Yuxarı Əskipara kəndi yaxınlığında qurulmuşdur. Onun uzunluğu 3,4 m, mərkəzi hissəsinin eni 5,8 m ümumi hündürlüyü isə 5 m. təşkil edir. Körpü bir aşırımıdır. Aşırımın ümumi görkəmi yarımçevrə şəkillidir. Körpünün özülünü qayadan çapılmış daşlar təşkil etdiyi halda üst hissəsi kərpicdən hörülmüşdür. Onun keçid hissəsinin üst örtüyü torpaq olub. Hal-hazırda abidə ermənilərin işğalı altındadır.

Qulucanlı körpüsü. İntervar № si 4522. Yerli əhəmiyyətli, memarlıq abidəsidir. Dərədən axan xırda dağ çayının üzərindədir. Tikinti materialı çal daşlardan ibarət və bir tağlı olubdur. Hal-hazırda abidə ermənilərin işğalı altındadır.

Hamam qalıqları. İntervar № si 4523. Yerli əhəmiyyətli, memarlıq abidəsidir. Yuxarı Əskiparada torpaqdan müalicəvi su hesab olunan isti su çıxır. Həmin ərazilərdə təxminən 3 hamam olubdur. Onlardan 2-si tamamilə uçub. Birinin yarı hissəsi qalıb. Uzunluğu 10 m., eni 5m., iki otaqdan ibarət olub. Biri ümumi hamam, o biri hissədə hörükdən 10-a qədər vanna olub. Burada balaca su hovuzu da olub. Hovuz pullekənlərlə aşağı düşür. Saxsı turbalar vasitəsi ilə gələn su hovuzaya tökülür və buradan müalicə vasitəsilə istifadə edilmişdir. Coğaz çayının sahilində 7 su deyirmanın qalıqları indi də durmaqdadır. Hal-hazırda

abidə ermənilərin işğalı altındadır.

Koroğlu qalası qülləsi. İntervar № si 4524. Yerli əhəmiyyətli, memarlıq abidəsidir. Yuxarı Əskipara kəndindədir. Hal-hazırda abidə ermənilərin işğalı altındadır.

Türbə. İntervar № 4524. Yerli əhəmiyyətli, memarlıq abidəsidir. Yuxarı Əskipara kəndindədir. Dairəvi formada olub. İçərisində iki qəbir olubdur ki, şəxsiyyəti məlum olmayan bu qəbirin üzərində ərəb əlifbası ilə yazılar yazılmışdır.

Deýirman . İntervar № 4532. Yerli əhəmiyyətli, memarlıq abidəsidir. Aşağı Əskipara kəndi.

Kilsə . İntervar № 4533. Yerli əhəmiyyətli, memarlıq abidəsidir. Aşağı Əskipara kəndi.

Şəhərgah. İntervar № 5852. Yerli əhəmiyyətli, arxeoloji abidəsidir. Orta əsrlərə aiddir. Yuxarı Əskipara kəndindədir. Hal-hazırda abidə ermənilərin işğalı altındadır.

Hər iki kənd hal-hazırda işğal altındadır.

Qeydiyyata alınmayan abidələrdən biri də Qalakənd Qalası" məbəd kompleksidir. Bu məbəd kompleksi Yuxarı Əskipara kəndində, Coğaz çayının sağ sahilində yerləşir. Bəzi fərziyyələrə əsasən bura Qafqaz Albanıyası hökmdarlarının iqamətgahlarından biri olmuşdur. ompleks təxminən 2,5 ha ərazidə yerləşərək ikiqat divarla əhatə olunmuşdur. Divarlar arasında məsafə təxminən 12 m-ə yaxındır. Divarlar yerin relyefi ilə uzlaşdıraraq strateji baxımdan çox mükəmməl bir tərzdə həll olunmuşdur. Qalanın daxili hissəsində dini, xidməti və təsərrüfat təyinatlı tikillər ucaldılmışdır. Bunların içində ən önəmli qalanın yuxarı hissəsində yerləşən məbəddir. Məbədin tikinti-nin ölçüləri 21 x 21 x 57 sm ölçüdə bişmiş kərpicdən və yerli daşdan istifadə olunmuşdur. 1970-ci illərdə bu kompleksdə tədqiqat işləri aparılan zaman artıq məbəd və kompleksin bir çox hissəsi itirilmişdir. Alimlərin qənaətinə görə kompleksin ucaldılması tarixi VI-IX əsrlərə təsadüf olunur. Hal-hazırda abidə ermənilərin işğalı altındadır.

"Müharibə" sözü leksik anlam kimi öz mənasında nə qədər dəhşət saçsa da, onun əvvəlinə əlavə edilən "Vətən" sözü həmin anlama bir müqəddəslik verir. Dünya xalqlarının tarixində baş verən bütün Vətən müharibələri həmişə, əsasən haqqın tərəfində olan, aqressiyanı dəf etmək, işğalçı torpağından qovmaq məqsədilə döyüşən ölkənin qələbəsi ilə bitir. Xalqın "haqq nazilər, amma üzülməz" kimi min illərdən gələn müdrik deyiimi belə yerdə əsl həqiqəti ifadə edir. Otuz il Vətənimizi işğalda saxlayan və bu otuz ildə havadarlarının Arxasına sığınaraq bizi lağa qoyan Ermənistanın işğalçılıq siyasətinə qarşı haqq səsimizi dünya ictimaiyyəti eşitməməziyə vurdu. Amma onu da unutmaq ki, hər şeyin bir sonu var və sonda xalq, millət öz Vətəni uğrunda ələ birləşəcək, ələ güclənəcək ki, birgəliyin, bu gücün qarşısında heç kim tab gətirə bilməyəcək. Xalq birləşdi, xalq öz Prezidenti ilə, Ali Baş Komandanı ilə, Vətən uğrunda mübarizəyə qalxan Ordusu ilə birləşdi. İllər keçəcək dünya dəyişəcək, amma xalqımızın bu birliyi bir daha heç vaxt sarsılmayacaq. İnşallah, yaxın günlərdə Qazax rayonunun 7 kəndi də, səbirsizliklə öz sahibini gözləyən abidələrimiz də erməni vandallarından azad olub,öz azadlığında qovuşacaq. Biz də qoruc eməkdaşı olaraq sevinc və həyəcanla abidələrimizə baş çəkəcəyimiz gün səbirsizliklə gözləyirik və inanırıq ki, o gün çox da uzaqda deyil.

Elnurə Aliyeva,
"AVEY" Dövlət Tarix-Mədəniyyət qoruğunun elmi işçisi